

Rakennettu kansalaisuuskäsitys – miten jääkäriликkeestä tuli työväenliikkeen vastavoima?

Vuoden 1918 sisällissodan jälkeen julkaistu jääkärikirjallisuus esitti tulkinnan, jonka mukaan urhoollisesti valkoisten puolella taistelleet jääkärit voittivat venäläisten kanssa liittoutuneet, maanpetokseen syyllistyneet työväenliikkeen miehet ja naiset. Tämä oli vallitseva historiallinen totuus Suomessa aina 1960-luvulle asti. Historiantutkijoista esimerkiksi Matti Lackman on kritisoinut jääkäri liikkeen tuottamaa historiakuvaava epätäydelliseksi. Jääkäreiden sankarikulttia on rakennettu vapaussodan näkökulmasta, vaikka heitä tulisi tarkastella vapaaehtoisina Saksan itärintamalla taistelleina suomalaissotilaina, joiden tavoitteena ei ollut Suomen ”puhdistaminen” kommunisteista. Saksassa sotilaskoulutusta saaneet suomalaismiehet muodostivat sosioekonomisesti ja puoluenäkemyksiltään heterogeenisen joukon. Jääkäreiden enemmistö kuului Suomen ruumiillista työtä tekevään väestöön, ja heistä huomattava osa oli työväenliikkeen miehiä. Jääkäri liikkeen johtokin oli puoluetalustaan ja yhteiskunnallisilta näkemyksiltään hyvin hajanainen. Vajaat puolet jääkäri liikkeen johtohenkilöistä tai heitä lähellä olleista henkilöistä oli niin kutsuttuja vanhoja eli 1900-luvun alun aktivisteja, ja heistä monet olivat julkisesti kannattaneet yhteiskunnallisia uudistuksia luokkavastakohtaisuuksien häivyttämiseksi.¹ Jääkäri liikkeen johtohenkilöistä esimerkiksi Herman Gummerus mielsi työväenliikkeen tärkeäksi yhteistyötahoksi ja keskusteli säännöllisesti muun muassa Yrjö Mäkelinin ja K. H. Wiikin kanssa.² Ensimmäisen maailmansodan

alussa syntynyt jääkäri liikenne ei ollut niin porvarillinen kuin vapaussotamyytti antaa ymmärtää.

Sisällissotaa edeltäneen jääkäri liikkeen läheinen suhde työväenliikkeeseen ei ole nykypäivän tutkijoille uusi tieto. Jääkäri liikkeen ja työväenliikkeen erkaantumista vasta sisällissodan kynnyksellä on ainakin sivuttu useissa tutkimuksissa.³ Jääkäri liikkeen ja työväenliikkeen erkaantumista toisilleen vihamieliseksi tahoiksi ei kuitenkaan ole tiettävästi tutkittu poliittisen identifikaation kautta, vaikka vastakkainasettelu oli pitkälti retorista, rakennettua. Tässä artikkelissa tarkastelen työväenliikkeen ja porvariaktivistien kansaan kohdistunutta mielipiteenmuokkausta ja sen vaikutusta kansanilmisten poliittiseen identifikaatioon 1900-luvun alusta vuoden 1918 sisällissotaan asti. Perehtymällä aikakauden poliittiseen ja nationalistiseen identifikaatioon pyrin selvittämään, mitkä kansalaisuuskäsitystä rakentaneet elementit johtivat asteittain siihen, että jääkäri liikkeestä muodostui järjestäytyneen työväenliikkeen vastavoima vallankumousvuonna 1917. Näinkin pitkä tarkastelujakso on välttämätön, sillä työväenliikkeen ja jääkäri liikkeen kansalaisuuskäsitykset rakentuivat asteittain vuosien varrella ja olivat vahvasti sidottuja aikakauden historiallisiin tapahtumiin. Käsitän porvariaktivisteiksi ylä- ja keskiluokkaan kuuluneet henkilöt, jotka kannattivat Suomen irtaantumista Venäjän yhteydestä tarvittaessa jopa väkivalloin. Kansalla tarkoitan tässä yhteydessä Suomen suuriruhtinaskunnassa elänyttä ruumiillista työtä tehnyttä väestöä, joka ei kuulunut taloudelliseen, poliittiseen ja sivistykselliseen eliittiin.⁴ Kyseisenä ajanjaksona poliittiset intressitahot rakensivat kansan keskuuteen voimakkaita viholliskuvia ja loivat vastakkainasettelua, joka monien historiallisten sattumusten kautta lopulta johti siihen, että työväenliike ja jääkäri liike esiintyivät toisilleen vastakkaisina liikkeinä. Työväenliikkeen kautskylaisesta tulkinnasta noussut herravihaksi kutsumani ilmiö ja alun perin venäläistämistoimien vastaisuudesta alkanut ja moneen otteeseen sisältöään muuttanut venäläisvastaisuus, niin kutsuttu ryssäviha, ovat olennaisia diskursiivisia vastakkainasettelua rakentaneita tekijöitä.

Käytän lähteenä tutkimuskirjallisuuden lisäksi niin porvarillisten nationalistien kuin sosialistien kirjoittamia keskeisiä teoksia ja sanomalehtiä, joiden voi tulkita edustaneen johtohenkilöiden tulkintoja vallinneista yhteiskunnallisista ongelmista ja toivottavista muutoksista. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, miten näissä julkaisuissa rakennettiin käsityksiä suomalaisuuden sisällöstä, Suomessa eläneiden kansanhimisten oikeuksista ja velvollisuuksista ja oikeaksi määrittelystä suhteesta venäläiseen väestöön. Artikkelin lopussa pohdin lyhyesti, miten työväenliikkeen tai jääkäriliikkeen arvomaailman omaksuneet tulkitsivat suomalaisuuden, luokkataistelun ja Suomen suhteen Venäjään ja venäläisiin.

Poliittinen identifikaatio tutkimuskohteena

Identifikaatio on historiallisen ja yhteiskunnallisen tutkimuksen tärkeimpiä käsitteitä. Tässä artikkelissa hyödynnän erityisesti Stuart Hallin tulkintaa identifikaatiosta, koska Hall sitoo identifikaation yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun ja näkee identifikaation alati muuttuvana prosessina. Hallin mukaan kansalliset ja poliittiset identiteetit ovat aina diskursiivisesti rakennettuja. Hall korostaa, että identiteettejä tuotetaan pitkälti retoriikan avulla. Retorisessa identiteettikeskustelussa olennaista on erojen tekeminen muihin ryhmiin.⁵

Monet tunnetut politiikan tutkijat korostavat vastakkainasettelujen merkitystä identiteettien rakentumisessa. Heihin lukeutuvat Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe, joiden mukaan poliittisessa identifikaatiossa on pitkälti kyse me-yhteisön rakentumisesta suhteessa muihin. Laclau ja Mouffe ovat perehtyneet erityisesti toisen maailmansodan jälkeiseen poliittiseen historiaan, mutta heidän tulkintojaan voi hyödyntää myös varhaisempien poliittisten diskurssien tarkastelussa. Laclau ja Mouffen näkemyksiä mukaillen voi todeta, ettei ole olemassa valmiiksi määriteltäviä identiteettejä kuten esimerkiksi työväenluokkaisuus tai suomalaisuus, vaan monesti totuudeksi mielletyt asiat ja ilmiöt ovat pitkälti

retorisesti rakennettuja. Toisin kuin klassiset marxistit, Laclau ja Mouffe eivät yhdistä sosiaaliluokkaa automaattisesti tiettyyn poliittiseen identiteettiin, vaan tulkitsevat poliittisen identiteetin syntyvän ennemminkin siitä, miten yksilö kokee sosiaalisen asemansa. Suomessa niin kutsuttu köyhälistö tai alemmat sosiaaliset luokat koostuivat 1900-luvun alussa hyvin heterogeenisistä ryhmistä. Läheskään kaikki työväenliikkeen näkökulmasta työtätekevään väestöön tai köyhälistöön kuuluneet eivät edes kokeneet itseään työläisiksi, saatiikka tunteneet SDP:tä omaksi edustajakseen. Laclau ja Mouffe korostavat, etteivät subjektit kuitenkaan koskaan vapaasti valitse poliittista identiteettiään tai intressiryhmäänsä, vaan yhteiskunnan rakenteelliset tekijät rajaavat tehokkaasti yksilön poliittista identifikaatiota. Heidän mukaansa poliittiset ja kansalliset identiteetit perustuvat moninaisesti traditioihin, joita tulkitaan uudelleen alati muuttuvissa tilanteissa. Laclau ja Mouffe ovat korostaneet retoriikan merkitystä ja kehoittavat tutkijoita kiinnittämään huomiota rajantekoihin ja myytteihin. Toisiinsa sitoutuneet poliittiset ja sosiaaliset valtasuhteet vaikuttavat pitkälti siihen, mitkä traditiot ja niiden artikulaatiomuodot jäävät hallitseviksi ja mitkä eivät. Koska jokaiseen subjektiin vaikuttaa lukuisia poliittisia traditiota ja artikulaation muotoja, on mahdotonta ennustaa, millaiseksi subjektien poliittinen identiteetti muodostuu. Vastaavasti ei voida ennustaa, mitkä poliittiset todellisuudet tulevat yhteiskunnassa hallitseviksi ja mitkä eivät.⁶ Jääkäri liikkeen ja työväenliikkeen kehittyminen toisilleen vihamielisiksi tahoiksi ei 1900-luvun alun Suomessa todellakaan ollut itsestäänselvyys, vaan oikeastaan hyvin yllättävä lopputulos.

Suomi – valtio Venäjän yhteydessä

Taistelu suomalaisesta kansallisesta identiteetistä oli Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa moniääninen ja -tasoinen. Porvarillisiin nationalistisiin toimiin kuului niin fennomaaneja kuin svekomaanejakin sekä liikkeitä, jotka eivät määritelleet yksilön identiteettiä äidinkielen

kautta. Suomalainen nationalismi muuttui kulttuurisesta nationalismista poliittiseksi Venäjän sisäpolitiikassa tapahtuneen muutoksen johdosta. Venäläiset nationalistit vaativat 1800-luvun jälkipuoliskolla, että kaikkien Venäjän alueella eläneiden alamaisten piti mieltää itsensä venäläisiksi ja osoittaa lojaalisuutta Venäjän kansakunnalle.⁷ Vähälukuinen oppinut ja etuoikeutettu Suomen suuriruhtinaskunnan virkamieseliitti oli huolestuneena seurannut muiden Venäjän vähemmistökansallisuuksien kohta- loita ja tutustunut Venäjällä ilmestyneisiin Suomen autonomisen aseman ja erityisoikeudet kyseenalaistaneisiin teoksiin. Arvioi- dessaan venäläistämistoimien yltävän pian Suomeenkin muu- tamat heistä päättivät todistaa Suomen erityisaseman juridisesti päteväksi ja sen horjuttamisen laittomaksi toiminnaksi. Erityi- sesti J. R. Danielson (vuodesta 1906 lähtien Danielson-Kalmari), Robert Castrén sekä Leo Mechelin kirjoittivat 1800-luvun lopulla Suomen autonomista asemaa, sen historiaa ja vallinnutta tilaa käsitteleviä teoksia, jotka vakiinnuttivat suomen- ja ruotsinkie- lisen sivistyneistön keskuuteen käsityksen, jonka mukaan Suomi oli kansakunta, irrallinen osa Venäjää.⁸ He korostivat etäisyyttä Venäjään ja venäläisiin rakentamalla tulkinnan, jonka mukaan Suomesta olisi tullut valtio jo vuonna 1809. Tämän tulkinnan omaksuivat Suomessa käytännössä kaikki poliittiset toimijat ja yhteiskunnalliset liikkeet.⁹ Erityisen keskeiseksi tämä tulkinta muodostui aktivistien keskuudessa ja myöhemmässä jääkäri- liikkeessä.

Nationalismin ja kansanihmisten poliittisen identifikaation tutkimuksen kannalta olennaista on näissä julkaisuissa esiinty- nyt yhteiskunnallisten luokkaerojen ja kielierojen häivyttämi- nen. Kirjojen julkaisuajankohtana Suomessa elettiin vielä kiih- keää kielitaistelun aikaa, mutta Mechelin, Castrén ja Danielson- Kalmari rakensivat suuriruhtinaskunnassa 1800-luvun lopulla eläneiden keskuuteen yhteisöllisyyttä erottelematta suomea ja ruotsia äidinkielenään puhuvia tai eri sosiaaliluokkiin kuuluvia. Kielipoliittinen kannanotto oli tavallaan myös se, että useim- mat teokset julkaistiin sekä suomeksi että ruotsiksi. Kirjoittajien suhde tavalliseen kansaan oli hyvin ihanteellinen. Suomi oli hei-

dän mukaansa suomalaisille ”isänmaa”, jota suomalaisen ”jalon kansan” tuli puolustaa.¹⁰ Vain harvoissa 1800-luvun puolella julkaistuissa Suomen valtiollista asemaa koskevissa kirjoissa puhuttiin kuitenkin suoraan kansanihmisiä. Danielson-Kalmari antoi kuitenkin Suomen *Sisällinen itsenäisyys jatkuvien hyökkäysten torjumiseksi* -teoksensa muutamissa kappaleissa ohjeita myös kansanihmisille. Tuleva myöntöväisyyspoliitikko kehoitti suomalaisia vuonna 1891 luottamaan Kaitsemukseen ja hallitsijoiden valtioviisauteen. Danielson kirjoittaa olevansa vakuuttunut siitä, ”ettei järjetön viha eikä sokea sorron halu enää meidän aikanamme pysyvästi vaikuta suuren valtakunnan hallitukseen”.¹¹ Johtavien valtionpäämiesten kirjoittamissa julkaisussa vastakkainasettelua rakennettiin 1890-luvulla suhteessa venäläisiin nationalisteihin, ei vielä keisaria kohtaan. Eliitin tapa nostaa heille itselleen käytännössä melko tuntematon kansa ja kansankulttuuri jalustalle oli tyypillinen eurooppalainen kulttuurinationalistinen ilmiö.

Helmikuun manifestin myötä eliitin usko hallitsijan valtioviisauteen hiipui.¹² Passiivista vastarintaa kannattaneiden ja myöntöväisyyslinjaa puolustaneiden kesken syntyi julkinen polemiikki, jota käytiin erityisesti lehtien palstoilla. Sanomalehtien ja erilaisten lyhyiden lehtisten kautta tieto venäläistämistoimista ja ”herroista”, jotka riitelivät sopivista menettelytavoista, tavoitti laajasti myös eliittiin kuulumattomat Suomen asukkaat. Samalla kansanmiehille ja -naisille kävi pakostakin ilmi, että eliitin edustajat esittivät tavalliselle kansalle toisistaan poikkeavia vaatimuksia. Erilainen suhtautuminen kansanihmisiin ilmeni erityisesti kutsuntalakkojen yhteydessä. Myöntöväisyysuuntaa tukeneet eivät olleet valmiita kannustamaan kansanihmisiä vastustamaan esivaltaa. Lisäksi he epäilivät Suomelle ja kutsunnoista kieltäytyneille koituvan suuria ongelmia, mikäli miehet eivät ilmoittaudu sotapalvelukseen. Sen sijaan passiivista vastarintaa puoltaneet vaativat nuoria miehiä isänmaan nimissä boikotoimaan kutsuntoja. Kiistaan venäläistämistoimien vastustamisesta liitettiin myös kieliriita. Myöntöväisyysuunnan kannattajat olivat yleensä taustaltaan Suomalaisen puolueen tukijoita, kun taas passiivista vastarintaa kannattivat kielikysymykseen maltillisemmin suhtau-

tuneet nuorsuomalaiset ja erityisesti Ruotsalaisen puolueen tukijat.¹³ Myöntyväisyysuunnan kannattajat väittivätkin, että passiivinen vastarinta on ruotsinkielisten ”herrain konstia”.¹⁴

Venäläistämistoimien vastainen passiivinen vastarinta oli Suomessa ilmiö, joka todella muutti niin sanottujen herrojen ja rahvaan suhdetta. Jo aiemmin niin fennomaanit kuin svekomaanit olivat tehneet kansansivistystyötä, mutta vasta nyt alempien kansanluokkien suomalaisten yhteiskunnallisilla ja poliittisilla mielipiteillä oli aidosti merkitystä. Erityisesti perustuslailliset ”kosiskelivat” kansaa puolelleen. Perustuslailliset esittivät olevansa isänmaallisen ja jalon kansan asialla vastustaessaan niin venäläisnationalisteja kuin myöntyväisyyspolitiikkoja.¹⁵ Joisakin perustuslaillisissa kirjoituksissa otettiin kielteinen kanta myös venäläisiin, erityisesti venäläisiin kulkukauppiaisiin, joita syytettiin maanjakohuhujen levittämisestä torpparien keskuuteen. Torpparit kieltäytyivät suuren adressin allekirjoittamisesta useammin kuin muut sosiaaliryhmät. Maanvuokraajataustaiset nuoret miehet osallistuivat myös kutsuntoihin yleisemmin kuin esimerkiksi tilallisten jälkeläiset. Syyksi perustuslaillinen eliitti epäili venäläisten kauppiaiden torppariväestön keskuuteen levittämiä väitteitä, joiden mukaan keisari palkitsisi uskolliset torpparialamaisensa maanjakouudistuksella.¹⁶ Jo vuosisadan alussa sanomalehdissä esiintyi siis artikkeleita, joissa tavallinen venäläinen väestö kuvattiin kielteisessä sävyssä. Esimerkiksi Theodor Homén kehotti isänmaallisia suomalaisia kieltäytymään kaupan- teosta venäläisten kanssa, jotka ovat suomalaisille vain vahingoksi:

Meidän on pakko niin paljon kuin suinkin vaikeuttaa tällaisten henkilöiden [venäläisten kauppiaiden] liikkumista maassa tai asettumista tänne. Jo heidän uskontonsa ja heidän kielensä, jotka vaativat kreikkalaisia kirkkoja ja venäläisiä kouluja, ovat meille vaarallisia, he itse vieläkin vaarallisempia.¹⁷

Homénin kirjoituksen taustalla oli venäläisten viranomais- ten päätös helpottaa venäläisten toimintaa Suomessa. Kansan keskuuteen venäläisvastaisuus ei kuitenkaan ainakaan ennen

sisällissotaa vakiintunut. Timo Vihavainen on tuonut esille, että Suomi oli niitä harvoja Euroopan alueita, joissa russofobia ei päässyt voittamaan alaa. Suomalaiset kokivat venäläiset ja heidän tapansa ja uskontonsa erilaisiksi, mutta eivät uhkaaviksi. Hallitsijausko oli iskostunut niin vahvasti suomalaiseen kansankulttuuriin, että sivistyneistöllä oli vielä 1900-luvun alussa vaikeuksia kääntää huomattava osa kansaa edes keisarin vastaisiksi.¹⁸ Vielä ensimmäisen maailmansodan aikana enemmistö suomalaisista oli lojaaleja Venäjälle eikä kokenut edes maassa olevia venäläisiä sotamiehiä uhaksi.¹⁹

Ruotsinkieliseen koulutettuun eliittiin kuuluneet miehet perustivat Suomen Aktiivisen Vastustuspuolueen syksyllä 1904. Puolue perustettiin, koska vähemmistö perustuslaillisen vastarinnan toimijoista koki, ettei passiivinen vastarinta enää riittänyt Suomen aseman turvaamiseksi. Aktivistit erosivat passiivisen vastarinnan kannattajista hyväksymällä myös kumoukseen valmistavat tai väkivaltaiset toimenpiteet kuten kansan aseistamisen, terrorin ja salamurhat. Toinen erottava tekijä oli suhtautuminen Venäjän vallankumouksellisiin, jotka olivat avoimen sosialistisia. Leo Mechelinin johtama perustuslaillinen rintama ei suostunut yhteistyöhön Venäjän vallankumouksellisten puolueiden kanssa. Sen sijaan aktivistit kokivat, että yhteistyö niin venäläisten vallankumouksellisten kuin Venäjän vihollisen Japanin kanssa oli suorastaan välttämätöntä. Keisariin luottamuksensa menettäneet aktivistit olivat vakuuttuneita siitä, että Suomen asema voisi kehittyä ainoastaan, mikäli itsevaltius tuhoutuisi Venäjälle.²⁰

Aktivistien vihollinen 1900-luvun alkuvuosina oli siis Venäjän keisari ja venäläistämistä harjoittava valtiokoneisto – eivät venäläiset kapinallisryhmät tai venäläinen kansa. Huomionarvoista on, että Suomessa eliittiin lukeutuneet aktivistit eivät vastustaneet radikaaleja vasemmistoryhmiä, vaan näkivät heidät vielä tässä vaiheessa liittolaisinaan. Aktivistit olivat kriittisiä passiivista vastarintaa kohtaan ja osa heistä hyväksyi myös venäläisiä ”hännysteleviin” suomalaisiin virkamiehiin kohdistuneet terroriteot.²¹ Sensuurisäännösten vuoksi aktivistit eivät voineet perustaa julkisesti äänenkannattajiaan, joten he tyytyivät lyhyisiin lehtisiin,

jotka painettiin yleensä ulkomailta. Tunnetuimpia niistä olivat *Frihet-* ja *Vapaus-*lehdet, joita levitettiin 3 000–5 000 kappaleen painoksina.²² Aktivistit vaativat isänmaalliseksi ja kunnialliseksi kokemaltaan suomalaiselta kansanmieheltä valmiutta uhrautua Suomen hyväksi. Järjestö pyrki salaa levittämiensä lentolehtisten kautta puhuttelemaan erityisesti nuoria miehiä. Harva aikakauden eliittiin kuulunut innosti nuorisoa kapinaan kuten *Frihet-*lehden toimittaja toukokuussa 1905:

Men mest älskar jag dig, du landet varmlodiga och lifskraftiga ungdom, hvars sunda instinkt afhåller dig från att beträda diplomatin och underhallningarnas farliga irrgångar, du, för hjarve djärf och ädel handling har berusande lockelse. Jag törstam liksom du efter att i själsstorhet, karaktärsstyrka och själfuppoffring liknar Eugen Schauman, Leonart Hohenthal och Matti Reinikka.²³

Kansan aktivoimiseksi Suomen Aktiivinen Vastustuspuolue perusti vuonna 1905 Voimaliiton, joka nimellisesti oli urheiluseura. Käytännössä se oli puolisoitilaallinen järjestö, joka aseisti ja koulutti aseenkäyttöön suomalaisia nuoria kansanmiehiä. Mahdolliset kumoustoimet suunniteltiin tehtäväksi Venäjän vallankumouksen aikana Suomen maaperällä ja tavoitteeksi asetettiin yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvan kansankokouksen koolle kutsuminen. Voimaliitolla oli vähintään tuhansia aktiivisia jäseniä ennen suurlakkoa. Todellisten ja potentiaalisten jäsenten määrää kuvaa myös se, että puolue päätti hankkia Voimaliittoon kuuluneille useita tuhansia kiväärejä. Voimaliitto lakkautettiin loppuvuodesta 1906 kenraalikuvernöörin käskyllä.²⁴ Voimaliittoa ei voi luonnehtia marginaaliseksi ilmiöksi. Suomessa toimi jo kymmenen vuotta ennen jääkäriiliikettä kansalaisjärjestö, jonka toimintaideaan kuului isänmaan puolustaminen ase kädessä.

Herraviha – proletariaatin viholliskuvat

Suomalaiset sosialistit omaksuivat ideologiansa ulkomailta, erityisesti Saksasta. Johtavaksi diskurssiksi Suomessa vakiintui Karl

Kautskyn tulkinta sosialismista. Kautsky oli klassinen marxisti, joka uskoi yksilön aseman tuotantojärjestelmässä määrittävän tämän poliittiset näkemykset. Kautsky oli vakuuttunut, että kapitalismin kehitys johtaa väijäämättä luokkataisteluun ja tuotantovälineiden yhteisomistukseen. Kautsky ei määritellyt luokkataistelua aseelliseksi taisteluksi, mutta ei myöskään irtisanoutunut aseellisista keinoista.²⁵

Yksilöillä oli vähäinen merkitys klassisten marxistien teoksissa, historia oli heidän mukaansa luokkien taistelua. Jo 1800-luvulla klassisten marxistien piti kuitenkin tunnustaa, etteivät kaikki yksilöt käyttäytyneet omien taloudellisten luokkaintressiensä mukaisesti. Esimerkiksi pieni osa porvaristosta hyväksyi luokkayhteiskunnan realiteetteihin kohdistuneen kritiikin. Kautsky nimitti tällaisia ylempiin sosiaaliryhmiin kuuluvia reformisteja porvarillisiksi idealisteiksi ja katsoi, että heistä saattoi tulla sosialisteja, mikäli he sanoutuivat julkisesti irti omista luokkaedustaan. Kautskyn mukaan tämä oli kuitenkin harvinaista, eikä varakkailta luokilta ollut syytä paljon odottaa. Kautsky kirjoitti Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen niin kutsutun Erfurtin ohjelman, joka hyväksyttiin lähes sellaisenaan Forssassa 1903 sosialistiset tunnukset ottaneen suomalaisen työväenpuolueen ohjelmaksi. Ohjelmassa sanoudutaan irti porvarillisista idealisteista, koska useimpia niistä idealisteistakin, jotka ovat hankineet itsellensä laajemmat tiedot yhteiskunnallisista oloista ja niistä johtuvista ratkaisua vaativista kysymyksistä, yllyttivät nämä hankitut tiedot vain siihen hyödyttömään puuhaan, että he koettivat etsiä niin sanottua ”rauhallista” ratkaisua ”sosiaaliselle kysymykselle”, ratkaisua, joka voisi yhdistää heidän enemmän tai vähemmän sosialistisen tietonsa ja vakaumuksensa porvarikunnan luokkaetuihin, mikä on yhtä mahdotonta kuin märkä tuli tai palava vesi.²⁶

Melko nopeasti Forssan puoluekokouksen jälkeen SDP:n virallinen kanta tiukkeni suhteessa yhteistyöhön porvareiden kanssa. Suomessa kautskylainen tulkinta vakiintui hallitsevaksi Helsingissä ja erityisesti Edvard Valppaan pitkään toimittaman *Työmiehen* piirissä. Siltasaarelaiseksi kutsuttu linjaus ei nähnyt

mitään hyvää luokkarajat ylittävässä toiminnassa, vaan korosti ”herrojen” pyrkimystä alistaa työväkeä ja muuta köyhälistöä. Siltasaarelaisuuden kannattajat suhtautuivat myönteisesti venäläistämistoimia vastustaviin kansalaisliikkeisiin, mutta halusivat pitää työväenliikkeen järjestöt niiden ulkopuolella sekä ideologisista syistä että sensuurin pelosta. Varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikana työväenliikkeen keskuudessa pelättiin venäläisviranomaisten harjoittaman sensuurin pahimmillaan johtavan jopa avoimen kansalaistoiminnan loppumiseen. Esimerkiksi Valpas hyväksyi työväenliikkeen jäsenten osallistumisen perustuslailliseen vastarintaan ainoastaan yksityishenkilönä.²⁷

Sen sijaan Tampereella vallitsi Hannu Soikkasen kansalliseksi kutsuma poliittinen linjaus, jonka kannattajiin kuului erityisesti Yrjö Mäkelin. Mäkelinin mukaan myös työväenliikkeen organisaatioiden tuli avoimesti osallistua kansalliseen vastarintaan venäläistämistoimia vastaan. Mäkelin kuului niihin suomalaisiin työväenliikkeen toimijoihin, joiden näkökulmasta nationalismi ei ollut ristiriidassa sosialismin perusteiden kanssa. Mäkelin ei ollut tässä suhteessa harvinaisuus. Niin Suomessa kuin monissa Venäjään kuuluvissa kuvernementeissa kansallisvaltion rakentamista kannattivat 1900-luvun alussa monet sosialistit. Venäjän vallankumouspuolueet suhtautuivat perustuslailliseen toimintaan Suomessa myönteisesti. Nationalistinen liikehdintähän oli omiaan heikentämään tsaarin valtaa Venäjän imperiumissa.²⁸ Kansallisen, venäläisvastaisen linjauksen kannatusta Tampereella kuvastaa hyvin se, että Mäkelinin näkemykset turhan maltillisiksi kokeneet ”nuorsosialistit” syrjäyttivät hänet *Kansan Lehden* päätoimittajuudesta. Uuden päätoimittajan Timo Korpimaan johdolla moni tamperelainen työväenliikkeen aktiivi hyväksyi nimenomaan venäläistä ”sortokoneistoa” vastaan kohdistuneet attentaatit ja väkivallanteot. Näihin Mäkelin suhtautui kielteisesti. Korpimaan jätettyä *Kansan Lehden* päätoimittajuuden jo vuonna 1907 tamperelaisetkin sosialistit keskittyivät eduskuntatyöhön. Näkemyserot porvareiden yhteistyön ideologisesta oikeaoppisuudesta kuitenkin hiersivät ”siltasaarelaiden” ja ”kansallisen” linjauksen kannattajien suhteita aina autonomisen kauden loppuun asti.²⁹

Oman erillisen lukunsa työväenliikkeen kansallisessa historiassa muodostaa 1900-luvun alkuvuosien ruotsalainen työväenliike, jonka toiminta ainakin pääkaupunkiseudulla keskittyi venäläistämistoimien vastustamiseen. Hieman kärjistäen voi todeta, että yläluokkaan kuuluneet ruotsinkieliset aktivistit, jotka työväenkysymyksen suhteen olivat reformisteja, valtasivat liiton rakentaakseen ruotsinkielisen työväestön keskuuteen omaa tulkintaansa kansallisesta identiteetistä ja isänmaanrakkaudesta. Ruotsalaisessa Työväenliitossa ja erityisesti sen julkaisuutoiminnassa vaikutti aktiivisesti ruotsinkielisiä yliopisto-opiskelijoita, jotka pyrkivät saattamaan järjestäytyneen työväestön mukaan venäläistämistoimien vastaiseen rintamaan. Näkemys isänmaallisen työläisen velvollisuudesta vastustaa venäläistämistoimia ilmeni erityisesti lukuisissa *Arbetaren*-lehden artikkeleissa. Ruotsinkielisiin reformisteihin lukeutui muun muassa Sosialidemokraattisen Nuorisoklubin puheenjohtajana vuosina 1901 ja 1902 toiminut Herman Gummerus. Gummerus toimitti vain muutama vuosi myöhemmin Suomen Aktivistisen Vastustuspuolueen äänenkannattajia. Hän ja lukuisat muut ruotsinkieliset koulutetut toimijat jättivät SDP:n alaisen Ruotsalaisen Työväenliiton, kun puolue hyväksyi Erfurtin ohjelman ja omaksui kautskyläisen linjan.³⁰ ”Luokkakiikhotus” oli ruotsinkielisille aktivisteille kuin punainen vaate, koska sen katsottiin vierottavan työväestä yhteiseksi koetusta kansallisesta tehtävästä. Aktivistien julkaisemissa kirjoituksissa esitettiinkin ankaraa kritiikkiä nimenomaan Edvard Valpasta kohtaan.³¹ Esimerkiksi nimimerkki T.I:n kirjoitus aktivistien *Vastaisuus*-lehdessä tuo esille usein toistetun syytöksen, jonka mukaan luokkatietoinen ”kiikhotus” on vaaraksi isänmaalle:

Joka taholla on siis semmoinen politiikka joka on kokoamaan ja yhdistämään kaikki kansankerrokset yhdeksi ainoaksi, ulospäin tähdättyssä pääkysymyksessä yksimielisyyden yhteydeksi, yhtä tärkeä kummallekin kansallisuudelle, jokaiselle puolueelle olkoonpa ne sosialidemokraatteja tai kapitalisteja. Kaiken tämän ymmärtävät herrat Valpas et consortis epäilemättä aivan yhtä hyvin kuin muut työväen ryhmät ja järjestöt ovat sen ymmärtäneet. Mutta

edelliset eivät tunnusta sitä vaan koettavat päinvastoin kaikilla keinoin, jota kieli asettaa karkeuden ja raakuuden käytettäväksi kiihoittaa ajattelemattomampia joukkoja ryhtymään tekoihin, jotka vähintäänkin ovat yhtä haitallisia sosialististen puolueiden eduille kuin muulle yhteiskunnalle.³²

Sisällissodan jälkeen voittajien tulkinnoissa esiintyi toistuvasti lähes sanatarkasti tulkinta ymmärtämättömiä kansanjoukkoja harhaanjohtavista sosialistijohtajista. Porvarillisten aktivistien suhde työväenliikkeeseen oli kuitenkin suurlakon jälkeisinä vuosina huomattavasti myönteisempi kuin sisällissodan jälkeen. Porvarillisten aktivistien mukaan työväestön ei pitänyt tyytyä vallitsevaan sosiaaliseen ja taloudelliseen epätasa-arvoisuuteen. *Vastaisuus* puolusti työväenliikkeen ja työväestön kokoontumisvapautta ja ymmärsi jopa lakko-oikeutta.³³ Aktivistit osallistuivat vuoden 1907 eduskuntavaaleihin perustamalla Radikaalin edistyspuolueen, joka vaati asteittain toteutettavaa kunnallista äänioikeutta, kirkon erottamista valtiosta, ilmaista peruskoulutusta, progressiivista verotusta ja miehen edusmiehisyyden poistamista vaimoonsa nähden. Useimmat vaatimukset vastasivat siis SDP:n vaaliohjelmaa. Ideologisesti moni porvarillinen aktivisti, joista osa myöhemmin päätyi johtavaan asemaan jääkäriliikkeessä, oli vuoden 1905 suurlakon jälkeen lähellä ”kansallisia” sosialisteja, eikä epäillyt tuoda näkemyksiään julki. Aktivistit kannattivat yhteistyötä ”syvien rivien proletariaatin kanssa”, jotta kansa yksimielisenä ja solidaarisena pystyi puolustautumaan venäläistämistoimia vastaan.³⁴ Yhteiskunnallisten uudistusten ensisijaisena tarkoituksena ei siis ollut vallinneiden epäkohtien poistaminen, vaan luokkaerot ylittäneen kansallishengen luominen, jotta kansa olisi yhtenäinen venäläistämistoimien vastaisessa taistelussa. Moni aktivisti tuki uudistuksia tosin myös humaanista syistä.³⁵ He edustivat kautskylaisen tulkinnan mukaisesti porvarillisia idealisteja, joiden pyyteettömyyteen sosialistit eivät voineet luottaa.

Poliittisten viestien vastaanotto

Työväen muistitietotoimikunnan kerääjät tapasivat 1960- ja 1970-luvuilla iäkkäitä suomalaisia, jotka olivat eläneet lapsuutensa ja nuoruutensa aikana, jolloin työväenlehdet aloittivat julkaisutoimintansa, kiertävät puhujat kulkivat kylästä toiseen ja ensimmäiset työväenyhdistykset ja ammattiosastot perustettiin. Työväenliike ei 1960-luvulla ollut enää vastakulttuurista, mikä osaltaan vaikutti siihen, että muistelijat uskaltautuivat kertomaan kerääjille työväenliikkeen vaiheista myönteiseen sävyyn ja tuomaan esille monia raskaita henkilökohtaisia kokemuksia. Laajan keruumateriaalin perusteella vaikuttaa ilmeiseltä, että tuhannet iäkkäät muistelijat käsittelivät omia tai vanhempiensa kokemia vaikeita muistoja työväenliikkeen käyttämän sosiaaliluokkien vastakkainasetteluun perustuneen tematiikan kautta. Muistelukerronnasta käy ilmi, että muistelijat kokivat eräänlaisen herätyksen, joka muutti heidän maailmankuvaansa. Toteutetun agitaation seurauksena moni liittyi paikalliseen työväenyhdistykseen ja äänesti SDP:n listoja eduskuntavaaleissa.³⁶ Muistelmat paljastavat, että työväenliikkeen vuosisadan alussa toteuttama poliittinen agitaatio muutti pysyvästi lukuisten suomalaisten poliittista identiteettiä. Vielä iäkkäinä muistelijat käsittelivät kokemuksiaan tavalla, josta voi tunnistaa 1900-luvun alun työväenliikkeen puhujien ja toimittajien käyttämää sanastoa. Parikkalasta kotoisin ollut muistelija ilmaisi nuoruuden kokemuksiaan 1960-luvulla:

Koko lapsuuteni ajan puutetta ja köyhyyteni tähden sortoa kärsineenä tiesin kuuluvani samaan ryhmään, jossa kehoitettiin: ”Kaikkien maitten köyhälistö, liitytkää yhteen”. Silloin ei tunnettu kommunismia eikä diskriminoitavaa sos.-dem. työväenliikettä. Silloin käsiteltiin rikkaan ja köyhän valtataistelua laulusanojen mukaan: ”Kellä velvoitusta, sillä valtaa ja oikeutta olkohon.” Sosialismi oli se innostava voima, joka sai vähävaraiset joukkotoimintaan aatteenmukaisten päämäärien saavuttamiseksi kansanvaltaista tietä... Minäkin liityin heti joukkoon jäseneksi, kykyäni mukaan toimin aktiivisena siitä alkaen.³⁷

Työväenlehtien ja puhujien harjoittamasta kautskylaisuudesta voimakkaasti vaikutteita saaneesta poliittisesta agitaatiosta omakuttiin nimenomaan sosiaaliluokkien intressien vastakkainasettelu ja usein myös poliittisen tai ammatillisen järjestäytymisen vaatimus. Sosialismista ja työväenaatteesta kuitenkin syntyi paikallistasolla omia tulkintoja. Esimerkiksi marxilainen taloustiede jäi vieraaksi väestölle, jonka koulutustaso oli alhainen. Marxilaisessa taloustieteessä esiintynyt näkemys kapitalistisen tuotantotavan väijäämättömästä tuhosta ja proletariaatin voitosta käsitettiin paikallistasolla työväenyhdistysten käsikirjoitettuja lehtiä tutkineen Jari Ehrnroothin mukaan kristinuskon terminologian kautta, jonka mukaan väärintekijöitä kohtaa rangaistus ja oikeus voittoa.³⁸ Tutkimuksen perusteella varsinkin maaseudulla esiintyi myös radikaalia vallankumouksellista tulkintaa sosialismista ja Ehrnroothin arkaaiseksi vihaksi kuvaamaa retoriikkaa, johon liittyi voimakas koston elementti.³⁹

Työväenliikkeen luokkavastakohtaisuuksien ehdottomuutta korostaneen poliittisen retoriikan hyväksyminen ei kuitenkaan poissulkenut perustuslaillisen tai aktiivisen vastarinnan edustajien harjoittaman isänmaallisen, venäläisviranomaisten toiminnan vastaisen diskurssin omaksumista. Venäläiset viranomaiset edustivat niin muistitietoaineistossa kuin työväenyhdistysten käsikirjoitetuissa lehdissä sortovaltaa, jonka vastustaminen oli luokkatietoisien työläisen oikeus ja velvollisuus. Venäläisvastainen kritiikki ei kuitenkaan kohdistunut venäläiseen kansaan, joka niin aktivistien kuin työväenliikkeen toimijoiden näkökulmasta edusti liittolaista Venäjän hallinnon vastaisessa toiminnassa. Sen sijaan kasakkoja pelättiin työväestönkin keskuudessa, ja osa työläisistä suhtautui varauksellisesti maassa olevaan venäläiseen sotaväkeen.⁴⁰

Ensimmäisen maailmansodan aikaan perustettu jääkäriiliike oli yhden asian liike: sen tavoitteena oli Saksan ja keskusvaltojen tuen avulla irrottaa Suomi Venäjän yhteydestä. Varsinaista sisäpolitiikkaa jääkäriiliikkeessä ei ollut, minkä johdosta liikettä Helsingissä, Tukholmassa ja Berliinissä johtaneet miehet kuuluivat eri puolueisiin ja suhtautuivat työväenliikkeen vaatimuksiin

hyvinkin eri tavalla. Heitä yhdisti kuitenkin kuuluminen yläluokkaan ja monia myös ruotsinkielisyys. Jääkäriliikkeen johtoon ei valittu kansanmiehiä saati naisia. Kokonaisuudessaan jääkäriliikkeen johto oli porvarillisempi ja konservatiivisempi kuin porvarilliset aktivistit olivat olleet 1900-luvun ensimmäisinä vuosina; useimmat jääkäriliikkeen vaikuttajat suhtautuivat kielteisesti sosialismiin ja yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Jääkäriliikkeen johtajat eivät solmineet suhteita venäläisiin vallankumousryhmiin toisin kuin porvarilliset aktivistit yli vuosikymmen aiemmin. Ensimmäisen niin kutsutun sortokauden aktivismista periytyi kuitenkin ajatus koko kansan velvollisuudesta taistella venäläiseksi sortovallaksi miellettyä valtaa vastaan. Vapaaehtoisuuteen perustuneen kansanarmeijan rakentaminen perustui tosin myös käytännön paktoon. Ylioppilaita oli Suomessa vielä 1910-luvulla melko vähän. Lisäksi suomalaisten sotilaiden koulutukseen sitoutunut Saksa vaati, että sotilaskoulutukseen tuli lähettää myös kansanmiehiä.⁴¹

Suurin osa jääkäreistä, noin 55 prosenttia, lukeutui alempiin sosiaaliryhmiin. Työläisiä oli jääkäreistä noin 30 prosenttia. Luokkayhteiskunnan realiteetit vaikuttivat kuitenkin jääkäreiden keskuudessa, sillä ryhmänjohtajat (niin sanotut pfafinderit) olivat lähes kaikki ruotsinkielisiä koulutettuja miehiä, jotka olivat lähtöisin varakkaista perheistä.⁴² Työläistausta tai vähävaraisuus ei tosin itsessään tarkoita sosialistista identiteettiä. Varsinkin Pohjanmaan niin kutsutuista jääkäripitäjistä lähti Saksaan moni pienviljelijän poika, joka koki sosialismin itselleen vieraaksi. Osa Etelä-Suomen työläisistäkään ei koskaan kokenut olevansa sosialisteja. Saksalaisella, konservatiivisella sotilaskurilla ja ryhmänjohtajien näkemyksillä oli ilmeisesti osuutensa siihen, että moni työläisperheen poika tarkasti maailmankatsomustaan porvarillisempaan suuntaan.⁴³ Jääkäripataljoonassa palveli kuitenkin vähintään kymmeniä, todennäköisesti jopa satoja vakaumuksellisia sosiaalidemokraatteja, jotka eivät voineet hyväksyä jääkäreiden käyttöä suojeluskunnissa oman maan kansalaisia vastaan. Esimerkiksi alun perin noin 2 000 jääkäristä arviolta jopa 440 ei saapunut Suomeen pääjoukkojen mukana helmikuun alussa

1918. Osa heistä oli kaatunut, lomalla, komennuksella, sairastunut tai muuten kyvytön sotatoimiin, mutta ilmeistä on, että nämä tekijät eivät riitä selittämään näin huomattavaa vajausta. Enemmistö jääkäreistä, jotka eivät saapuneet Suomeen helmikuussa, jäivät Saksaan poliittisista syistä. Sosiaalidemokraattiselle puolueelle uskolliset jääkärit kieltäytyivät allekirjoittamasta sopimusta, joka olisi velvoittanut heitä taistelemaan porvarillisen senaatin joukoissa. Myös päällystö rajoitti poliittisesti epäluotettavien jääkäreiden saapumista maahan. Heidän pelättiin sodassa liittyvän punakaarteihin. Jääkäriliikettä laajasti tutkineen Matti Lackmanin mukaan edes kaikki pääjoukkojen mukana Suomeen saapuneet jääkärit eivät olleet aatemaailmaltaan porvareita. Moni kotiinpaluuta jo pitkään odottanut jääkäri oli nimittäin valmis allekirjoittamaan sopimuksen ”hammasta purren” päästäkseen kotiin läheistensä luokse.⁴⁴

Sosiaalidemokratian omaksuneiden tai sitä aatteellisesti lähellä olleiden työläisjääkäreiden maailmankuvasta on säilynyt melko vähän tietoa, vaikka myös monet työläistaustaiset jääkärit lähettivät kirjeitä kotiin läheisilleen. Kaikkien Saksassa koulutettujen sotilaiden viestit alistettiin sensuurille, jonka olemassaolosta suomalaiset sotilaat tiesivät.⁴⁵ Täten on vaikea saada selvyyttä työväenliikkeen aatemaailmaan sitoutuneiden jääkäreiden näkemyksistä ja heidän viholliskuvastaan Saksassa. Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että Saksaan Locktedtin koulutusleireille saapui värväreiden harhauttamia työläistaustaisia nuoria miehiä, jotka olivat tietämättömiä jääkäriliikkeen tavoitteista.⁴⁶ Tästä huolimatta suurin osa työläistaustaisistakin vapaaehtoisista varmasti ymmärsi, että koulutuksen tarkoituksena oli antaa valmiudet taistella aseellisesti venäläisiä vastaan.

Sen sijaan epäselväksi on jäänyt työväenliikkeen arvomaailmaan sitoutuneiden jääkäreiden suhde venäläisiin vallankumouksen toteuttajina. Toivoivatko he, että venäläinen sotaväki tai ainakin osa siitä liittyisi kapinaan keisarivaltaa vastaan ja olisi mieluummin jääkäreiden tukena kuin esteenä Suomen pyrkiessä eroon Venäjän valtionyhteydestä? Varhainen porvarillinen aktivismi ja Suomen työväenliikkeessä vallalla ollut kautskyläi-

nen tulkinta sosialismista korostivat Venäjän vallankumouksen merkitystä Suomen pelastajana. Työväenliikkeen johto ei ensimmäisen maailmansodan vuosina irtisanoutunut uskosta idän vallankumoukseen vapauttavana voimana.⁴⁷ Olisivatko tällaiset näkemykset olleet mahdollisia sosiaalidemokraattisen maailmankuvan omaksuneissa jääkäreiden keskuudessa? Jääkäripataljoonassahan vallitsi voimakas, kaikkiin venäläisiin kohdistunut ”ryssävihainen” ilmapiiri jo ennen sisällissodan puhkeamista. Jääkäreiden keskuudessa oli paljon pohjanmaalaisia, joiden keskuudessa venäläisvastaisuutta esiintyi enemmän kuin muiden suomalaisten. Lisäksi oikeistomieliset jääkäri liikkeen johtajat ja saksalaiset upseerit rakensivat tietoisesti joukkojen keskuuteen venäläisvastaista ilmapiiriä esittämällä venäläiset barbaareina. Aktivistien suosimissa lehdissä ylikorostettiin venäläisten sotilaiden Suomessa tekemiä väkivallantekoja, ryöstöjä ja raiskauksia. Vastaavasti jääkäreille tuotiin esille se ilmeinen historiallinen tosiasia, että venäläissotilaat olivat suosittuja suomalaisten nuorten naisten keskuudessa. Venäläisvihaa tutkinut Outi Karemaa on todennut, että kesällä ja syksyllä 1917 jääkärit saivat luetta- vukseen paljon lehtiä, joissa esitettiin toistuvasti kuvauksia vii- naanmenevistä, sadistisista, uskontoa pilkkaavista ja naisia ahdis- televista venäläisistä. Jääkäreihin kohdistui Saksassa siis tietoista poliittista mielipiteenmuokkausta, venäläiset esitettiin kielteisinä *toisina*, jotka uhkasivat *meitä* suomalaisia.⁴⁸

Toisin kuin 1920-luvulla laadittu jääkäri kirjallisuus esitti, jää- kärit eivät olleet yksimielistä joukkoa ja vaikeissa rintamaolosuh- teissa ristiriidat korostuivat entisestään. Jääkäri liikettä tutkinut Tuomas Hoppu korostaa jääkäreiden keskinäisten ristiriitojen johtuneen ideologisten syiden sijaan mieluummin leirin sisäi- sistä ongelmista kuten ruotsinkielisten ja saksalaisten ryhmän- johtajien ja upseerien ylimielisestä ja usein ankarasta asenteesta sotilaskuriin tottumattomia suomenkielisiä jääkäreitä kohtaan. Hopun mukaan myös pula ruuasta ja epävarmuus niin omasta kuin jääkäri liikkeen tulevaisuudesta aiheuttivat kapinamentali- teettia rivijääkäreiden keskuuteen.⁴⁹ Sosiaalisilla epäkohdilla ja kaltoinkohtelulla on kuitenkin usein selvä side yksilöiden poliitti-

sen identiteetin rakentumiseen. Suomessa sosiaaliset epäkohdat, erityisesti vaikea elintarvikepula ja epäluottamus taloudellista ja poliittista valtaa käyttäneeseen eliittiin, olivat niitä tekijöitä, jotka johtivat punakaartien perustamiseen ja poliittiseen radikalisoitumiseen ja kiihdyttivät puheita vallan ottamisesta ”herroilta” työväelle. Monet SDP:lle uskolliset työläisjääkärit alkoivat pelätä joutuvansa taistelemaan suomalaisia työläisiä vastaan. Huomattava osa työväenliikkeen arvomaailmaan sitoutuneista jääkäreistä pelkäsi jo kesällä 1917, että jääkäriliikkeen alkupe-
räinen tarkoitus eli Suomen irrottaminen Venäjän yhteydestä oli kuin varkain muuttumassa pyrkimykseksi tuhota järjestäytyneet työläiset ja heidän järjestönsä. Huoli luokkasodasta kotimaassa ja pelko jääkäreiden pakottamisesta lahtarijoukoiksi kutsuttuihin suojeluskuntiin lisäsi entisestään epäluottamusta jääkäri-
liikettä johtaneita kohtaan. Poliittikka tunkeutui jääkäriliikkeen johtajien harmiksi pataljoonaan viimeistään keväällä 1917, kun pataljoonaneuvoston perustaneet rivijääkärit vaativat oikeutta osallistua jääkäriliikettä koskeviin kokouksiin. Pataljoonaneu-
voston jäsenistä valtaosa ei ilmeisesti ollut sosiaalidemokraatteja, vaan lähinnä johtajiinsa epäluuloisesti suhtautuneita jääkäreitä. Hierarkkisessa sotilasorganisaatiossa jääkäreiden oman järjes-
tön perustaminen oli ennenkuulumaton ilmiö. Seuraava kahtia-
jakautuminen tapahtui loppuvuodesta 1917, kun niin kutsutut työläisjääkärit erosivat turhan porvarilliseksi kokemastaan patal-
joonaneuvostosta ja alkoivat pitää omia kokouksiaan. Suomessa tapahtuneet mullistukset ja pettymys jääkäriliikkeen johtajiin ja puutteellisiin elinolosuhteisiin leirillä selkeästi politisoivat osaa jääkäreistä.⁵⁰

Ryssäviha – kahtiajakautunut kansalaisuus

Jääkäriliike ja SDP päätyivät sodan vastakkaisiksi osapuoliksi hyvin lyhyen ajanjakson kuluessa. Keväällä 1917 jääkäri-
liikkeen johtohahmoista esimerkiksi Kai Donner ja Herman Gum-
merus mielsivät puolueista SDP:n potentiaalisimmaksi yhteis-

työtahoksi. Tunnetuista sosiaalidemokraateista erityisesti Yrjö Mäkelin mutta myös K. H. Wiik ja Oskari Tokoi olivat hyvinkin myötämielisiä jääkäriliikkeelle. Niin kutsutut siltasaarelaisetkaan eivät varsinaisesti vastustaneet jääkäreitä, mutta halusivat pitää puolueen yhteistoiminnan ulkopuolella. SDP:n enemmistön kanta jääkäriliikkeeseen kuitenkin tiukkeni yhteiskunnallisten jännitteiden kasvaessa Suomessa, sillä huoli jääkäreiden käytöstä työväenliikettä vastaan kasvoi puolueen johtolimissä. SDP:n puoluetoimikunta ei kesäkuussa 1917 suostunut jääkäriliikkeen johdon esittämiin suunnitelmiin, joissa jääkärit olisi kotiutettu Suomeen yhteistyössä sosiaalidemokraattien kanssa. Tästä huolimatta vielä niinkin myöhään kuin syksyllä 1917 osa jääkäriliikkeen johtohenkilöistä mielsi työväenliikkeen sopivaksi yhteistyötahoksi Suomen irrottamiseksi Venäjän yhteydestä ja venäläisten sotilaiden poistamiseksi Suomen alueelta.⁵¹ Varsinkaan Tukholmassa ja Berliinissä vaikuttaneet liikkeen johtohenkilöt eivät todennäköisesti ymmärtäneet Suomen sisäistä jakaantumista ja SDP:n johtajien kyytyttömyyttä hallita elintarvikepulan ja luokkaristiriitojen raivostuttamien kansanjoukkojen liikehdintää.⁵²

Vielä vuoden 1917 kesällä aktivistien johtomiehet suunnittelivat niin kutsuttujen palokuntien perustamista. Palokunnat olisivat suunnitelman mukaan koostuneet eri sosiaaliluokkien miehistä, ja niiden tarkoituksena olisi jääkäriliikkeen alkuperäisen ideologian mukaisesti Suomen irrottaminen Venäjän yhteydestä. Syksyn 1917 kuluessa ja varsinkin marraskuun suurlakon jälkeen palokuntasuunnitelmat jäivät, kun suojeluskuntajärjestön toiminnassa korostui yhä enemmän yhteiskuntarauhan turvaaminen. Suojeluskuntajärjestöstä muodostui taho, joka näki vihollisenaan radikalisoituvan työväenliikkeen. Tämän suuntauksen vahvistumista suojeluskuntajärjestössä edesauttoi aiemmin Venäjälle uskollisten varakkaiden liikemiesten taloudellinen tuki suojeluskunnille. Leninin joukkojen valtaannousu ja Venäjän ajautuminen sisällissotaan oli katkaissut uskollisuuden kahleet Venäjään, ja huoli vallankumouksesta Suomessa eli liikemiesten keskuudessa voimakkaana. Idea eri yhteiskuntaluokkien yhteisen vapausarmeijan rakentamisesta oli epärealistinen myös siksi, että

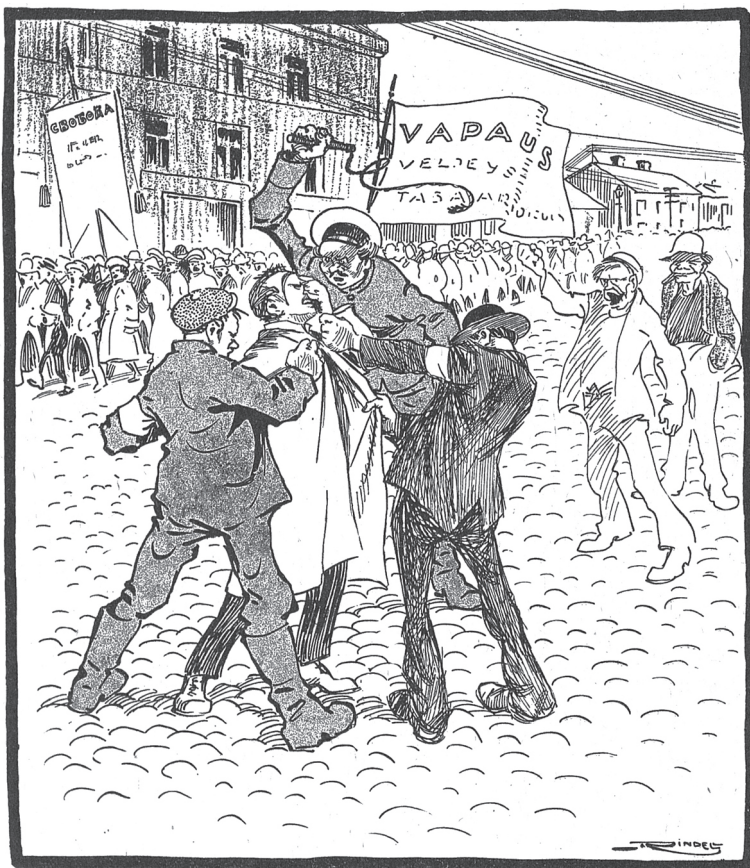
SDP:n luokkavastakohtaisuuksia korostunut, kielteisesti kaikkien yhteistyöhön porvareiden kanssa suhtautunut diskurssi oli vahvistunut puoluejohdossa ja erityisesti kansan keskuudessa. Ankara elintarvikepula ja suoranainen nälänhätä lisäsivät eri yhteiskuntaluokkiin kuuluneiden epäluuloa toisiaan kohtaan.⁵³

Luokkavastakohtaisuuksien lisäksi Suomessa nousi vuoden 1917 aikana siis toinen, erittäin voimakkaasti laajoihin kansanjoukkoihin vaikuttanut ilmiö eli niin sanottu ryssäviha. Se tuotti vastakkainasettelua suomalaisten keskuuteen ja teki koko kansan yhteisestä itsenäisyystaistelusta käytännössä mahdotonta. Aiemmin venäläisvastaisuus oli kohdistunut enimmäkseen venäläisiin hallintovirkamiehiin, santarmeihin ja heidän kotimaisiin ”kätyreihinsä”, joskin osa passiivisen vastarinnan tukijoista oli kannattanut myös laajempaa venäläisiin kohdistunutta boikottia. Sen sijaan venäläisvihamielisyyttä ei ollut esiintynyt esimerkiksi suojeluskuntien rahoittajiin kuuluneiden teollisuusyritysten johtajien tai kauppiaiden keskuudessa, jotka olivat taloudellisesti hyötyneet Venäjän kaupasta. Heidän suhtautumisensa venäläisiin mullistui Suomen sisäisten levottomuuksien ja bolševikkivallankumouksen myötä. Vuoden 1917 kuluessa ja erityisesti marraskuun suurlakon aikana maan taloudellinen eliitti alkoi nähdä paheellisena ”ryssänä” venäläiset sotilaat, joista osa vallankumoushuomassa tuki työväenjärjestöjä esimerkiksi lakokotaistelussa tai luovutti kaarteille aseita. Omaisuutensa ja turvallisuutensa puolesta huolestunut taloudellinen eliitti mielsi ”svabodan” eli venäläisten sotilaiden anarkian rotuun ja kansalaisuuteen pohjautuvaksi. Venäläisten lisäksi ”ryssä”-käsite laajeni samalla koskemaan myös kotimaisia punaisia, joiden väitettiin tarttuneen ”Venäjän korttiin”. Viimeistään marraskuun suurlakkoviikon jälkeen loputkin jääkäriiliikkeen johtohahmot halusivat käsittää niin kutsuttuina ryssinä aiemmin yhteistyökumppaneina pitämänsä sosiaalidemokraatit. Jääkäriiliikkeen johtajat kuuluivat sivistyneistöön, joka oli rakentanut ihanteellisen kuvan kansasta, jonka asiaa he kokivat ajavansa. Kuten 1800-luvun lopun venäläistämistoimia vastustanut sivistyneistö, he tulkitsivat suomalaisen kansan isänmaalliseksi ja hyveelliseksi. Kun osa kansasta vähät

välitti isänmaalliseksi tunnustautuneiden porvareiden ihanteista ja teki yhteistyötä venäläisten kanssa, ei sivistyneistöllä ollut enää keinoja käsitellä tätä ristiriitaa. Sisällissota ei sopinut runebergiläiseen kansankuvaan, joten jääkäri liikkeen johtohenkilöt joko tietoisesti tai tiedostamattaan ylikorostivat venäläisten sotilaiden merkitystä suomalaisten työmiesten innostamisessa ”svabodaan”. Näin he saattoivat edelleen vaalia itse rakentamaansa tulkintaa suomalaisesta kansasta. Hieman kärjistäen voi todeta, että tämän tulkinnan vaalijat kokivat monen yksinkertaisen ”Saarijärven Paavon” saaneen ”ryssästä” tartunnan ja ryhtyneen aseelliseen kapinaan sulaa tietämättömyyttään ja harkitsemattomuuttaan.⁵⁴ Syyllisiksi sopivat omaa kansaa paremmin vihatut venäläiset ja luokkayhteiskunnan olosuhteisiin sopeutumattomat punaiset, jotka ryhtyivät ”ryssien” kätyreiksi. Samalla sosialistinen diskurssi ja porvarillinen aktivismi erosivat lopullisesti. Yhteistyötä ei voinut esiintyä, kun vastapuolena oli joko ”lahtareita” tai ”ryssiä” ja heidän kotimaisia apulaisiaan.

Poliittisen valtataistelun retorisuus

Tässä artikkelissa olen tarkastellut, miten työväenliike ja jääkäri liike kehittyivät asteittain toisilleen vastakkaisiksi voimiksi, joiden kannattajien poliittiset identiteetit poikkesivat voimakkaasti toisistaan. Hyvin pitkään, käytännössä jopa kesään 1917 asti, jääkäri liike ja työväenliike eivät olleet toisilleen vihamielisiä yhteiskunnallisia liikkeitä. Käytännössä nationalismi oli työväenliikkeenkin keskuudessa niin vahvaa, että lukuisat työväenliikkeen miehet ja naiset hyväksyivät venäläistämistoimien kritiikin ja kannattivat viimeistään ensimmäisen maailmansodan aikana vähintään mahdollisimman laajaa itsemääräämisoikeutta. Vaikka työväenliikkeen hallitseva diskurssi oli nationalismia väheksyvä kautskylaisuus, Suomessa asuneet sosialisteiksi itsensä kokeneet työläiset ajattelivat olevansa nimenomaan suomalaisia sosialisteja. Heille venäläistämistoimet olivat yhtä suuri kansallinen loukkaus kuin porvarillisille nationalisteille.

Työväenliikkeen radikalisoituminen ja yhteistyö venäläisen sotaväen kanssa herättivät kasvavaa huolta porvarillisessa lehdistössä vuonna 1917. Käsitteitä työväen vapaushuuman muuttumisesta anarkiaksi lietsosi muun muassa Turussa loppukevällä puhjennut yleislakko järjestys-häiriöineen. Kuva: Velikulta 23.6.1917, 9.

Suomalaiset, työväenliikkeen arvomaailmaan sitoutuneet toimijat eivät siis kokeneet omakseen Kautskyn ja muiden lähinnä saksalaisten sosialistiteoreetikkojen vaalimaa kielteisesti kansallisuusaatteeseen suhtautunutta internationalismia. Sen sijaan kautskylainen tulkinta luokkataistelusta sai taloudellisesti ja sosiaalisesti heikossa asemassa olevien suomalaisten keskuudessa suurta kannatusta. SDP:n puhujat ja toimittajat onnistuivat luomaan heterogeenisen vähävaraisen väestön keskuuteen yhteisen, luokkavastakohtaisuuteen perustuneen poliittisen identiteetin. Herravihaksi kutsumalleni poliittiselle identifikaatiolle oli olemassa selkeä sosiaalinen tilaus, sillä suomalainen yhteiskunta oli voimakkaasti luokkayhteiskunta, joka kohteli eri sosiaaliluokkaan kuuluneita yksilöitä epätasa-arvoisesti. Hallitsevaksi noussut niin kutsuttu siltasaarelainen eli kautskylaisuudesta vaikutteita ottanut tulkinta häivytti ainakin lehtien palstoilla ja todennäköisesti myös julkisissa puheissa porvareiden sisäiset mielipide-erot esimerkiksi kansanvallasta ja työläisten asemasta. Vakaumukselliset herravihaa julistaneet sosialistit eivät tunnustaneet, että suomalaisen ylä- ja keskiluokan keskuudessa oli Kautskyn porvarilliseksi idealisteiksi kutsumia toimijoita, jotka kannattivat radikaaleja yhteiskunnallisia reformeja. Näihin porvarillisiin idealisteihin kuului myös osa aktivisteista ja jääkäri liikkeen johtohenkilöistä. Ylä- ja keskiluokan demonisointi esti osaltaan yhteiskunnallista vuoropuhelua ja vaikutti siihen, että jääkäri liikkeestä ja työväenliikkeestä kehittyi toisilleen vastakkaiset voimatekijät. Toisaalta on hyvä muistaa, että jääkäri liikkeen johtajista SDP:n esittämiin yhteiskunnallisiin uudistuksiin oli valmis vain selvä vähemmistö. Heidänkin päätavoitteensa oli Suomen valtiopoliittisen aseman muuttaminen, kun taas sosiaalisen epätasa-arvoisuuden purkaminen jäi toisarvoiseksi.

Vuonna 1917 sosiaaliset jännitteet olivat Suomessa poikkeuksellisen tuntuvat. Suomessa tapahtui kesästä 1917 lähtien yksittäisiä punakaartien ja venäläisten sotilaiden toteuttamia yläluokkaan kuuluvien henkilöiden murhia. Pelko attentaateista ja murhista loi huolta varakkaiden konservatiivien keskuuteen. Tämä osaltaan vaikutti siihen, että porvarilehdissä myös sosialis-

tit esitettiin Suomen vihollisina. Aktivistien suosimista lehdistä myös Saksassa olleet jääkärit saivat lukea, kuinka venäläinen ”svaboda” on levittäytynyt Suomeen. Entiset yhteistyökumppanit esitettiin nyt ”punaryssinä”, jotka olivat saaneet tartunnan venäläisiltä. Epävakaassa tilanteessa niin poliittisilta mielipiteiltään heterogeeniset porvarilliset nationalistit kuin muut vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen puolestapuhujat päätyivät sivuuttamaan Suomen sisäiset poliittiset näkemyserot. Joidenkin työväenliikkeen jäsenten yhteistyö venäläisten sotilaiden kanssa ja Venäjällä tapahtunut bolševikkivallankumous tarjosivat nyt mahdollisuuden esittää työväenliike epäisänmaallisena ja epäsuomalaisena. Venäläisvastainen retoriikka tarjosi siis keinon rakentaa vihamielisyyttä ja vastakkainasettelua suomalaisten keskuuteen. Myöhemmin esimerkiksi suojeluskunta-aate ja Akateeminen Karjalaseura vahvistivat samaa ulkoiseen viholliskuvaan perustunutta historia- ja kansalaisuus käsitystä. Valkoisen Suomen ideologian omaksuneet tulkitsivat maanpetturuuteen syyllistyneet punaiset *toisiksi* erotukseksi *meistä* eli urhoollisista valkoisista, joita isänmaalliset jääkärit vuonna 1918 johtivat.

Kaikki jääkärit eivät kuitenkaan vielä sisällissodan taistelutentilläkään hyväksyneet työväenliikkeen ja jääkäriiliikkeen vastakkainasettelua ja jääkäriiliikkeen muuntumista työväenliikkeen poliittiseksi viholliseksi. Perimätieto kertoo useista työläistäustaisista työväenliikkeen miehistä, jotka löysivät itsensä kuin vahingossa taistelemassa venäläisten ja satunnaisten kotimaisten ”huligaanien” sijaan pelkästään suomalaisia työläisiä vastaan. Muutamat heistä kieltäytyivät taistelemasta, jotkut ampuivat ilmeisesti tahallaan ohi. Perimätiedon mukaan muutama jääkäri päätti epätoivoissaan itse elämänsä taistelutilanteessa. Suurin osa jääkäreistä taisteli ilmeisesti antaumuksella ”punaryssiä” vastaan.⁵⁵ Niin Saksaan jääneiden kuin Suomeen saapuneiden joukossa oli silti myös jääkäreitä, jotka eivät hyväksyneet voittamassa olevaa poliittista doktriinia, jonka mukaan isänmaallisen miehen piti kokea viholliseksi niin venäläinen kuin punainenkin. Ilmeisesti kaikki jääkäriiliikkeen tosinajattelijat ehtivät menehtyä

ennen kuin sotien jälkeen syntyneet historiantutkijat haastoivat tutkimuksissaan jääkärikirjallisuuden myytit.

Lähdeviitteet

- 1 Lackman 1994, 11–16; Saarikoski 1997, 48.
- 2 Herman Gummeruksen päiväkirjat 19.5.1917, 4.6.1917, Herman Gummeruksen kokoelma, Kansallisarkisto (KA); Gummerus 1935, 270, 284–285. Ks. myös Eino Ketolan artikkeli tässä teoksessa.
- 3 Esim. Ahti 1999; Korpisaari 2009.
- 4 Niin nationalistiset porvariaktivistit kuin työväenliikkeen toimijatkin pyrkivät määrätietoisesti kasvattamaan kansaa. Tämän kasvatustyön taustalla oli erilainen tulkinta kansan syvimmästä olemuksesta. Porvariaktivistit tulkit-sivat perustuslaillista vastarintaa kannattaneiden tavoin kansan isänmaalliseksi ja ahkeraksi. Kansa tarvitsi kuitenkin sivistyneistön ohjausta tiedostaakseen velvollisuutensa vastustaa Venäjän sortopolitiikkaa ja löytääkseen paikkansa kansakuntien joukossa. Nouseva työväenliike pyrki rakentamaan kansan keskuuteen käsitystä, jonka mukaan kansa on ylempien sosiaaliluokkien sortamaa proletariaattia, jonka pitää kollektiivisin toimin syrjäyttää yläluokka vallasta. Ks. esim. Ruuska 2009, 67–69; Pollari 2009, 93.
- 5 Hallin identifikaatiotulkinta on saanut vaikutteita Michel Foucault'n subjektivikaatiotulkinnasta. Subjektivikaatio on prosessi, jonka kautta yksilöstä rakentuu erilaisten yhteiskunnallisesti tuotettujen jaotteluiden kautta subjekti. Foucault korostaa, että yksilö myös itse ottaa osaa subjektivikaatioonsa. Foucault ja Hall lukeutuvat molemmat postmodernisteihin, joille paikallisuus, diskursiivisuus ja toimijoiden oman roolin huomioiminen ovat olennaisia tekijöitä yksilöiden itseymmärryksen selvittämisessä. Hall 1996, 1–17; Rabinow 1984, 10–11.
- 6 Mouffe 2005, 18, 34; Mouffe 2013, 45–46, 120–121; Palonen 2008, 209–218; Smith 1998, 58–59, 62, 77, 121.
- 7 Venäläiset nationalistit saivat paljon vaikutusvaltaa jo keisari Aleksanteri III:n aikana. Baltiassa, Puolassa ja Ukrainassa koulut venäläistettiin, kun Venäjältä tuli ainut hyväksytty opetuskieli oppilaitoksissa alkeisopetusta

- lukuun ottamatta. Autonominen Suomi oli 1880-luvulta lähtien ainut Venäjään kuulunut alue, jolla oli huomattavia erityisoikeuksia ja jossa venäläisten virkamiesten oli jo kielienkin vuoksi hankala toimia. Mylly 2002, 209–212.
- 8 Esim. Castrén 1880; Castrén 1892; Danielson 1890; Danielson 1891; Danielson 1896; Mechelin 1886; Mechelin 1891.
 - 9 Jussila 2007, 89–140.
 - 10 Esim. Castrén 1892, 19–21; Danielson 1891, 65–66.
 - 11 Danielson 1891, 129.
 - 12 Mickelsson 2007, 67–68; Vihavainen 2013, 193.
 - 13 Homén 1907, 89–103; Mickelsson 2007, 68–69.
 - 14 Homén 1907, 104.
 - 15 Homén 1907, 16.
 - 16 Peltonen 1992, 257–265.
 - 17 Homén 1907, 12. Itse teksti on julkaistu jo vuonna 1900.
 - 18 Hoppu 2005, 32; Vihavainen 2013, 181–196, 201.
 - 19 Klinge 1988, 268, 273.
 - 20 Gummerus 1935, 140–167; Olin 1993, 38–72; Zilliacus 1904.
 - 21 *Frihet* 1905; Gummerus 1935, 140–167.
 - 22 Gummerus 1935, 164.
 - 23 *Frihet* 15.5.1905, 1.
 - 24 Gummerus 1935, 160–164; Olin 1993, 213–234; *Vastaisuus* 20.10.1906, 185–186; 17.11.1906, 216–218.
 - 25 Kautsky 1899, 117–124, 201–217.
 - 26 Kautsky 1899, 200. Kautskyn kanta yhteiskunnallisia uudistuksia kannattaneisiin porvareihin ilmeisesti kuitenkin lieveni myöhemmin. Esimerkiksi *Köyhälistön diktatuuri* -teoksessaan hän totesi, että muussakin kuin proletariaattiin kuuluvassa väestössä on kerroksia, jotka ovat valmiita myönnytyksiin. Kautsky 1919, 7.
 - 27 Soikkanen 1975, 51–65.
 - 28 Gummerus 1931, 110–113; Heikkilä 1993, 31–34; Kujala 1989, 40–42; Soikkanen 1975, 56–58, 62.
 - 29 Suodenjoki & Peltola 2007, 115, 151.
 - 30 *Framtid* 1.12.1905, 4–5; *Vastaisuus* 12.5.1906, 1–2; 19.5.1906, 22–23; *Uusitalo* 2015, 68–77.
 - 31 *Framtid* 31.8.1906, 5; 26.10.1906, 4–5.
 - 32 *Vastaisuus* 2.6.1906, 5.
 - 33 *Vastaisuus* 19.5.1906, 22–23.

- 34 *Vastaisuus* 30.6.1906, 57–58.
35 *Vastaisuus* 19.5.1906, 9–13; 2.6.1906, 2, 9; 23.6.1906, 49–51.
36 *Aatteen ja Vaatteen* 1964, 74–95, 168–169.
37 *Aatteen ja Vaatteen* 1964, 92–93.
38 Ehrnrooth 1992, 445–446.
39 Ehrnrooth 1992, 468–469.
40 *Aatteen ja Vaatteen* 1964, 180–181, 222–223.
41 Hoppu 2016, 86.
42 Saarikoski 1997, 36–37, 48.
43 Lauerma 1966, 845.
44 Lackman 1994, 25–45; Lackman 2000, 561.
45 Hoppu 2016, 215; Lackman 1994, 15–16.
46 Hoppu 2016, 62–66.
47 Soikkanen 1975, 192–193.
48 Karemaa 1998, 51–53, 57–58, 60.
49 Hoppu 2016, 187–215.
50 Lackman 1994, 34–35; Saarikoski 1997, 41–47.
51 Ahti 1999, 72–73; Lackman 2000, 433–438; Saarikoski 1997, 48–49; Upton 1980, 137–143.
52 Ahti 1999, 72–73; Saarikoski 1997, 48–49.
53 Korpisaari 2009, 156–169, 222–224.
54 Klinge 1988, 274–288; Vihavainen 2013, 203.
55 Lauerma 1966, 845–849.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Herman Gummeruksen kokoelma

Herman Gummeruksen päiväkirjat 1917

Lehdistö

Framtid 1905–1906

Frihet 1905

Vastaisuus 1906

Velikulta 1917

Kirjallisuus

Aatteet ja vaatteet (1964). Toim. Matti Hako, Heimo Huhtanen & Matti Nieminen. Työväen muistitietotoimikunnan julkaisuja 1. Tammi, Helsinki.

Ahti, Martti (1999): *Ryssän vihassa Elmo Kaila 1888–1935. Aktivistin, asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta*. WSOY, Helsinki.

Castrén, Robert (1880): *Asevelvollisuudesta Suomessa*. Kansanvalistusseura, Helsinki.

Castrén, Robert (1892): *Porvoon valtiopäivät vuonna 1809*. G. V. Edlund, Helsinki.

Danielson, J. R. (1890): *Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan. K. Ordinin ”Suomen valloitus” nimisen teoksen johdosta*. Söderström, Porvoo.

Danielson, J. R. (1891): *Suomen sisällinen itsenäisyys jatkuvien hyökkäysten torjumiseksi*. W. Söderström, Porvoo.

Danielson, J. R. (1896): *Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosilta 1808 ja 1809*. Weilin & Göös, Helsinki.

Ehnrooth, Jari: *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Gummerus, Herman (1931): *Ukrainan murrosajoilta. Kuusi kuukautta lähetystön päällikkönä Kieivissä*. Gummerus, Jyväskylä.

Gummerus, Herman (1935): *Aktiivisilta taisteluvuosilta*. Sanatar, Helsinki.

Hall, Stuart (1996): Introduction: Who needs ‘Identity’? Teoksessa Stuart Hall & Paul du Gay (toim.), *Questions of Cultural Identities*. Sage, London, 1–17.

Heikkilä, Jouko (1993): *Kansallista luokkapolitiikkaa. Sosialidemokratit ja Suomen autonomian puolustus 1905–1917*. Historiallisia tutkimuksia 168. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Homén, Th. (1907): *Passiivinen vastarintamme. Poliittisia kirjoituksia 1899–1904*. Helsinki.

Hoppu, Tuomas (2005): *Historian unohtamat. Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa I. maailmansodassa 1914–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Hoppu, Tuomas (2016): *Jääkärit Saksan tiellä. Jääkäreiden tarina kirjeiden ja päiväkirjojen valossa*. Postimuseo, Tampere.
- Jussila, Osmo (2007): *Suomen historian suuret myytit*. WSOY, Helsinki.
- Karemaa, Outi (1998): *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kautsky, Karl (1899): *Erfurtin ohjelma. Periaatteellinen puoli*. Tampere.
- Kautsky, Karl (1919): *Köyhälistön diktatuuri*. Kansanvalta, Helsinki.
- Klinge, Matti (1988): *Från lojalism till rysshät*. Söderström, Helsinki.
- Korpisaari, Harri (2009): *Itsenäisen Suomen puolesta. Sotilaskomitea 1915–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kujala, Antti (1989): *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Lackman, Matti (1994): Mitalin toinen puoli. Heikki Revon, Leo Mäkelinin ja Juho Kemppaisen jääkärimuistelmat. Teoksessa Matti Lackman (toim.), *Jääkärimuistelmia*. Otava, Helsinki, 9–91.
- Lackman, Matti (2000): *Jääkäreiden tuntematon historia. Suomen vai Saksan puolesta?* Otava, Helsinki.
- Lauerma, Matti (1966): *Kuninkaallisen Preussin jääkäripataljoona 27 vaiheet ja vaikutus*. WSOY, Helsinki.
- Mechelin, Leo (1886): *Precis du droit public du grand-duché de Finlande*. Edlund, Helsinki.
- Mechelin, Leo (1891): *Suomen suuriruhtinaskunnan perustuslait ynnä säätyjen erioikeudet ja hallitusta koskevat voimassa olevat asetukset*. Edlund, Helsinki.
- Mickelsson, Raul (2007): *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino, Tampere.
- Mouffe, Chantal (2005): *On the Political*. Routledge, Abingdon.
- Mouffe, Chantal (2013): *Hegemony, Radical Democracy, and the Political*. Toim. James Martin. Routledge Innovators in Political Theory 4. Routledge, Abingdon.
- Mylly, Juhani (2002): *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Kirja-Aurora, Turku.
- Olin, K-G (1993): *Grafton-affären*. Olimek, Jakobstad.
- Palonen, Emilia (2008): Ernesto Laclau & Chantal Mouffe: diskurssiteoriaa ja radikaalia demokratiaa. Teoksessa Pia Lindroos & Suvi Soininen (toim.), *Politiikan nykysteoreetikkoja*. Gaudeamus, Helsinki, 209–232.
- Peltonen, Matti (1992): *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Pollari, Mikko (2009): Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 81–109.
- Rabinow, Paul (1984): *The Foucault Reader*. Pantheon, New York.
- Ruuska, Petri (2009): Lukeneiston yksilöllinen kansa. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 57–80.
- Saarikoski, Vesa (1997): *Keskustajääkäri Aarne Sihvo. Näkökulmia aseellisen voiman ja yhteiskunnan vuorovaikutukseen itsenäistymisen murroksesta paasikiviläiseen toiseen tasavaltaan*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Smith, Anna Marie (1998): *Laclau and Mouffe. The Radical Democratic Imaginary*. Routledge, London.
- Soikkanen, Hannu (1975): *Kohti kansanvaltaa: Suomen sosiaalidemokraattinen puolue 75 vuotta 1, 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo (2007): *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleita. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918*. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I. Tampere University Press, Tampere.
- Upton, Anthony F. (1980): *Vallankumous Suomessa 1917–1918. I osa*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Uusitalo, Taina (2015): *Kieli vai työväenaate. Taistelu ruotsinkielisen työväestön maailmankatsomuksesta 1900–1917*. Turun yliopisto, Turku.
- Vihavainen, Timo (2013): *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Minerva, Helsinki.
- Zilliacus, Konni (1904): *Det aktiva finska motståndspartiet. De oppositionella och revolutionära partiernas och organisationernas inom ryska riket förbund*. Stockholm.

